

концепція, набуває тепер зовсім іншого забарвлення, ніж те, що було в школах феодалного дворянства, або в школах буржуазії. Пролетаріат і на даній ділянці фронту соціалістичної реконструкції перебудовує методологію та методику, бо способи передавати теоретичні відомості й практичні навички тепер зовсім не подібні до колишніх. Ці способи мають вже лабораторний характер, вони не обмежуються самою школою, класом, вони починають виноситися зі школи в навколишнє суспільне оточення, насамперед, на фабрики, заводи, радгоспи та колгоспи, підшефні школи.

Функції мови та літератури в соціалістичній школі: в добу громадянської війни, в добу відбудови, в добу соціалістичної реконструкції

Доба громадянської війни Не відразу після пролетарської революції перебудувалася методологія наших предметів та методика їхнього викладання. В цій перебудові ми можемо розрізнити певні періоди, які були зумовлені періодами господарсько-політичного буття пролетаріату. В добу громадянської боротьби, природно, пролетарська громадськість зосереджувала всю увагу в галузі шкільного будівництва на моментах політично-освітньої праці, на моментах агітації та пропаганди. Через те, в масовій школі стрижневим суспільствознавчим предметом була політграмота, якій цілком підпорядковувалася література. Література втратила свій самостійний характер і була лише ілюстративним матеріалом для викладачів, коли вони змальовували окремі явища з історії класової боротьби. Поруч суспільствознавства та літератури була й граматики, але її терпіли як „неминуче зло“, на неї звертали надто мало уваги, вона підлягала переважно функціям орфографічного порядку. Зрозуміло, що ця бурхлива доба, коли на порядку денному стояли багнет і кулемет, диктувала й своєрідний комплекс у системі навчання, в якому окремими елементами були і література, і мова, і суспільствознавство, а останнє було стрижневим елементом. Методи навчання були перенесені в школу з партійної роботи, де групова метода пророблення того чи того матеріалу була головною. Ця метода в школі відома була під назвою „ланкового пророблення“.

Проте, такий комплекс у той період суспільного життя пролетаріату поволи почав викликати цілу низку нарікань. Вони зводилися до того, що літературні твори не завжди можуть бути ілюстрацією до суспільних явищ. Так, наприклад, з „Капітанської Дочки“ або з творів Бориса Грінченка не можна міркувати про кріпацьке пригноблене становище селян у тій історичній добі. Бо у всякому творі крізь призму певної класи, оповісником якої є художник, освітлюються ті соціальні явища,

що їх подає в своїх творах письменник. Отже, ілюстрації досить приблизні, бо об'єктивного художнього сприймання в природі не існує. Ось що перш за все примусило поволі відмовитися використовувати літературні явища як ілюстративний матеріал. „Неминуче зло“ теж поволі перестає бути „злом“; воно набуває так само свої самостійні функції, підпорядковані ортографії та стилістиці. Але цей розклад комплексу відбувається в другому періоді соціального буття — в періоді відбудови.

Такий комплекс, як ми оце розглядали, справді був явищем патологічним і скоро всеросійський з'їзд викладачів мови та літератури разом з представниками викладачів відповідних предметів союзних республік оформив розпад цього комплексу. З'їзд сказав, що і література, і мова, і суспільствознавство це самостійні предмети, що підлягають лише цільовій настанові даної школи. Через те в школі виникло три предмета й це явище відбилося в програмі директивних органів. Наркомосівські вказівки говорили лише про розподіл годин між цими предметами, про кількісне співвідношення між ними. Література підлягала все ж історичному перебігові побудування програми суспільствознавства, зокрема історії класової боротьби, сприйняла в свою структуру історичний стрижень, і почала розглядати літературу феодалної доби, доби торговельного капіталу, промислового капіталу, фінансового капіталу, пролетарської революції. При цьому виявляли насамперед соціальну природу, соціальну генезу літературних явищ. Мало звертали увагу на соціальні функції літератури. Література з значній мірі обмежувалася шкільним викладанням. Ще більш академічний характер почало мати викладання граматики. Набувши самостійних функцій, граматика особливу увагу школярів звертала на фонетику, потім на морфологію, і найменше на синтаксис. Поруч цієї граматики утворився новий предмет — стилістика, що розглядала найтипівіші суспільно-цінні мовні жанри: від протоколу до доповіді, від хронікальних заміток до фельєтонів включно. Кінець-кінцем, поволі утворився своєрідний комплекс: граматика — стилістика — ортографія.

В добу відбудови головною метою роботи в школі був Долтонплян, додеякої міри націоналізований. Коли порівняти становище літератури й мови в даному періоді з становищем тих самих предметів у період громадянської війни, то легко побачити значну різницю: другий період характеризується не лише одним розпадом своєрідного комплексу й вирізненням окремих самостійних предметів — відновленням предметності, але ще й послабленням суспільних функцій цих предметів. Політичний стрижень послабився й на його місце поволі почав висуватися своєрідний академізм, обмеження предметів лише знаннями з цих предметів і лише в межах школи. Цілком відмінну картину спостерігаємо в добу соціалістичної перебудови.

**Доба соціалі-
стичної рекон-
струкції**

Тут цікаві для нас предмети набувають зовсім іншої структури, зовсім іншого напрямку. На цій ділянці фронту відбувається реконструкція, і при тому реконструкція справді соціалістична. Так, в царині літератури, замість колишнього історичного розташування матеріалу, за ознаками соціально-економічними, встановлюється класифікація літературного стилю тої чи тої класи, показується діалектичний розвиток цього стилю, боротьба не тільки стилів окремих формацій, але й та боротьба окремих елементів, що відбувається всередині літературних стилів певної класи. Цілком природно, що вся ця літературна діалектика проходить під кутом зору політики партії в царині літератури. Розташування літературного матеріалу цілком підпорядковане тим суспільним завданням, які висуває реконструктивна епоха. Цього підпорядкування рішуче вимагають літературні прояви ідеологічних спрямовань не лише пролетаріату, але й ворожих йому суспільних формацій. Через те, поруч пролетарської літератури слід проробляти й літературний стиль буржуазії та буржуазної інтелігенції, аналізуючи класову функцію цього стилю.

Отже, плянування матеріалу, його композицію ми ставимо в безпосередню залежність від тих соціально-економічних та політичних проблем, які висуває реконструктивна доба й увесь перебіг великого соціалістичного будівництва. Тут звертаємо увагу не лише на зміст твору, не лише на тематичні компоненти літературного стилю, але й на компоненти технічні, які часто звуть формальними, не зовсім правильно відрізняючи їх від змістових компонентів твору. Літературне пророблення окремих явищ виноситься за мури школи й відбувається в літературних судах, читальних конференціях, в цехах, або в читальнях колгоспів. Таким чином, література відмовляється від свого академізму відбудовної доби й починає виконувати свої справді соціальні функції, функції класи, що керує сучасним життям.

Питання, зв'язані з граматикою, з надзвичайними зусиллями поволі, але невпинно, хоч і з великими перешкодами, починають підпорядковуватися тому новому предметові, який ще у відбудовний період був названий „технікою мови“ — культурою найтипівіших мовних жанрів. Граматичні відомості, підпорядковуючись цій культурі, так само поволі починають втрачати свій академізм, свої самостійні завдання та обмежуються службовими функціями стилістичного характеру та виховання мови.

Коли розглянути на цьому фронті педагогічного процесу окремі його явища, то кожне з цих явищ підлягає певним соціальним класовим функціям. Так, наприклад, тут вже нема схоластичних граматичних вправ; письмові роботи, в зв'язку з цим, не мають абстрактного характеру, вони підпорядковані загальному соціальному спрямуванню предмету, вони в свою чергу самі по собі соціально значні. Замість творів на довільну

тему, або переповідань, з'являються реферати окремих соціально-цінних статей, невеличкі інформаційні доповіді, зв'язані так само з окремими соціально-цінними явищами. Так письмові праці по-волі привчають учня бути корисним для оточення, корисним для суспільства. Всі вони будуються саме в такому розрізі, а не в розрізі чистого академізму.

Раніш ми вже відзначали, що поруч шкільних робіт починають широко розвиватися й роботи позашкільні. Ці позашкільні роботи поглиблюють той Долтон-план, що використовується в наших школах. Пророблення окремих питань виходить поза межі школи, робить школу вогнищем пролетарської культури, що впливає не лише на шкільний колектив, але й на значні кадри позашкільного дитинства.

Такі основні тенденції, які подиктувала літературі та мові, як окремим шкільним предметам, диктатура пролетаріату за часів соціалістичної реконструкції.

Головна проблема викладання мови й літератури: система навчання суспільних дисциплін, політехнізм та суспільствознавчий цикл предметів, структура програмового матеріалу з мови та літератури

Конкретніше підходячи до програмового матеріалу та до метод його реалізації по суспільствознавчому циклу, треба підкреслити ті вихідні становища, що зумовлюють побудову цього циклу. Попереду ми вже відзначили, що політичні завдання школи це комуністичне виховання, що дає змогу прищепити школярам світогляд кляси - будівника. Зрозуміло, що цим світоглядом повинні бути пройняті всі предмети суспільствознавчого циклу. Окремі предмети цього циклу, скеровуючи всю структуру своїх занять в інтересах реалізації даної цільової настанови, діють кожний за своєю метою. Якщо суспільствознавство говорить безпосередньо про розвиток господарства, а на тлі цього розвитку — про боротьбу клас, історію революцій, історію Жовтневої революції і, нарешті, про будівництво соціалізму в країні, оточеній імперіялістичними державами, то література розглядає художній стиль кляси й в першу чергу пролетаріату, а разом з тим, і літературні стилі інших клас. Отже, тут ми маємо два окремі процеси: один, що говорить про діалектику в царині суспільно-економічного буття та другий — про діалектику в царині ідеологічної надбудови, що оформлюється в художній творчості, в даному випадку в літературі. Щоправда, цю ідеологічну надбудову в свою чергу зумовлюють і виробничі взаємини і соціально-економічне буття, але в центрі уваги все ж стоїть література, як ідеологічна над-

Система навчання з суспільствознавчого циклу